

УДК 81'373.21(477.84

ББК 81.2-3

Михайло Ковальчук

(Коломия)

ДІАЛЕКТНІ ОЗНАКИ В МІКРОТОПОНІМІЇ СЕЛА СЕРЕДНІЙ МАЙДАН НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

У статті проаналізовано діалектні риси у найменуванні малих географічних об'єктів села Середній Майдан Надвірнянського району; описано впливи визначених діалектів у мікротопонімії окремого населеного пункту.

***Ключові слова:** діалект, літературна мова, мікротопонім, апелятив, лексема, власна назва, словоформа.*

Однією з найважливіших передумов всебічного дослідження українського ономастикону є виявлення та детальний опис власних назв, уживаних в окремих регіонах, населених пунктах. Щодо останніх, то значну частину онімів складають, безумовно, назви малих географічних об'єктів – вулиць, мікрорайонів міст чи кутків сіл, пагорбів, низовин, лісів, полів, пасовищ, сіножатей, урочищ, балок тощо. Закономірно, що мікротопоніми як одна з найбільш представлених у кількісному відношенні груп власних назв були об'єктом численних мовознавчих досліджень. Зокрема, важливими є праці, де в різних аспектах описано назви малих географічних об'єктів певних адміністративних, етнографічних регіонів [2; 3; 10; 11; 12 та ін.].

Як відомо, мікротопоніми, вживаючись безпосередньо в живому мовленні, часто фіксують збереження характерних діалектних ознак на різних структурних рівнях мови [2, 27; 3, 18]. Очевидно, це пояснюється тим, що малі географічні об'єкти окремого населеного пункту, відомі насамперед його мешканцям – носіям відповідної говірки, – в основному отримують свої назви саме в діалектному мовленні. Окрім того, мікротопоніми “рідше, порівняно з іншими класами назв, фіксуються в історичних джерелах” [12, 3].

Тому важливим є опис власних назв зазначеної групи, які в своїй структурі позначають специфічні діалектні риси на різних мовних рівнях. Метою пропонованої розвідки є виявлення у відапелятивних назвах малих географічних об'єктів, наявних на адміністративній території та околиць села Середній Майдан Надвірнянського району, діалектних ознак, що проявляються на лексико-семантичному, фонетичному, морфологічному рівнях.

Говірка села Середній Майдан, яке розташоване на порубіжжі двох південно-західних діалектів української мови – гуцульського і покутського [див. 8, 55], – характеризується мовними рисами, притаманними насамперед цим говорам. Окрім того, на говірковому мовленні позначаються впливи інших діалектів, що поширюються на прилеглих територіях, зокрема бойківського, наддністрянського.

У дослідженні О. Михальчук “Мікротопонімія Підгір'я” було ґрунтовно описано назви малих географічних об'єктів, здійснено їх класифікацію на лексико-семантичному рівні та встановлено словотвірні особливості [12]. Дослідницею детально опрацьовано етимологічний аспект мікротопонімії Надвірнянського району на Івано-Франківщині, переважна частина яких походить від апелятивів, насамперед від географічних термінів [11, 30].

При описі діалектних впливів у мікротопонімії села Середній Майдан пропонуємо здійснювати комплексний аналіз мовних явищ, враховуючи лексико-семантичні, фонетичні, морфологічні говіркові риси в назвах малих географічних об'єктів. Говірковими ознаками на рівні фонетики й морфології характеризуються як мікротопоніми, утворені на власне діалектному мовному ґрунті, так і назви, твірні основи яких зафіксовано в літературних джерелах. Саме у такій послідовності здійснюватимемо опис виявлених мікротопонімів. Аналізовані власні назви подаємо за правилами практичної транскрипції, виділяючи в них говірковий словесний наголос.

Серед відапелятивних мікротопонімів, мотивованих діалектними твірними основами, слід виділити такі:

Біліці – поле, пасовище. Назва поширена суто в говірковому мовленні, оскільки відбиває специфічні властивості номінованого мікрооб'єкта. Назва поля пов'язана з особливістю ґрунту білуватого забарвлення, який характеризується низькою родючістю. Натомість в діалектах, зокрема гуцульському, лексема *біліці* має тлумачення “білка” [6, 25] – значення, яке для аналізованої говірки не характерне. Говіркова вимова назви відбиває діалектне морфологічне явище, зумовлене фонетичними процесами, – перехід у закінченні голосного *-a* в голосний переднього ряду *-i* після палатального кінцевого приголосного основи [ц'] Ця риса характерна насамперед для діалектів покутсько-буковинської групи [9, 178; 1, 93; 15, 481 – 482];

Вікніще – урочище. Найвірогідніше, що назва урочища походить від однойменного апелятива, відомого у говірках української мови, напр., у бойківському, в значеннях “вир”, “провалля, прірва”, “глибінь” [13, 1, 120]. У покутсько-буковинських говірках вживаною є лексема *вікнина* у значенні, яке теж певною мірою відповідає специфіці аналізованого мікрооб'єкта, – “трясовина, провалля, коловорот” [14, 56]. У “Тлумачному словнику сучасної української мови” стилістично нейтральну лексему *вікно* подано в одному із значень як “невеличке озерце, заглиблення в драговині, болоті” [4, 146];

Граніці – куток села. Етимологічно слово *границя* трактується в значенні “кордон” [7, 1, 584]. Однак у сучасних літературних джерелах воно має зовсім іншу семантику – “допустима норма, межа” [4, 196]. Бойківські говірки фіксують лексему *границя* в значенні “кордон; межа; місце, де сходяться поля сусідніх сіл” [13, 1, 190]. Саме це значення апелятива лягло в основу виникнення аналізованого мікротопоніма, який номінує околицю Середнього Майдану на межі з сусіднім селом Гаврилівка. У назві відбувся перехід у закінченні голосного *-a* в голосний переднього ряду *-i* після палатального кінцевого приголосного основи [ц'];

Гуркало, – джерело, невелике озерце. Назва походить, очевидно, від дієслова *гуркати*, яке в гуцульських говірках має одне із значень “грюкати” [6, 50], тобто створювати певний шум, тут – дзюрчати. Саме ця семантика лягла в основу назви озерця, яке живиться з джерела і постійно наповнене водою. (Пор. поширену в покутсько-буковинських говірках, схожою за словотвірною мотивацією лексему *чуркало*, подану в одному із значень як “джерело” [14, 652].);

Груні – куток села. Назва походить від апелятива *грунь* і зафіксована в літературних джерелах (з позначкою “західноукраїнське”) в значеннях “вершина” [4, 205]”, пагорбок, гірка” [7, 1, 605], “вершина, хребет гори”. Лексема *грунь* вживана в кількох південно-західних говорах, передовсім гуцульському, буковинському. В покутсько-буковинському діалекті це слово має значення “вершина” [14, 88]. Натомість в гуцульських говірках слово *грунь* вживається в одному із значень як “невеликий пагорб, непокритий лісом” [6, 55]. Враховуючи рельєфно-географічну специфіку аналізованого географічного мікрооб’єкта, саме це значення слід вважати найбільш точним щодо його власної назви;

Дильованка – дорога. Назва походить від діалектних апелятивів – гуцульського *дилина* “груба дошка, брус” [6, 59] або покутсько-буковинського *дилине* “шматки дерева, лати, що вставляються між сохами при будівництві хати, сараю тощо” [14, 96]. Оскільки дорога пролягає через ліс, то, очевидно, її вимощували для полегшення проїзду лісовою дорогою дилинами – дилювали. Підтвердженням цьому також є наявність в іншому південно-західному діалекті – бойківському – дієслівної лексеми *дилювати* із значенням “класти місток з жердин на болоті” [13, 1, 215]. Відповідно, ці слова лягли в основу виникнення аналізованого оніма, який в говірці фіксує дещо обнижену вимову голосного в наголошеному складі;

Зарінок – пасовище. Назва походить від однойменного апелятива, наявного в гуцульських, покутсько-буковинських говірках, зокрема, з семантикою “лука, пасовище біля річки” [6, 78], “пасовище на березі річки” [14, 142]. Інші

значення, подані в цих же джерелах, відносно описуваного географічного об'єкта не є точними;

Заярі, – пасовище. Цілком імовірно, що назва вживається як вузькодіалектна, обмежена суто говірковим мовленням, оскільки в “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” та опрацьованих діалектологічних словниках лексем з такою словотвірною структурою не виявлено. Мікротопонім утворений префіксальним способом від прийменниково-іменникового сполучення *за яром*, оскільки мікрооб'єкт, який він номінує, знаходиться неподалік невеликого яру, з протилежного боку від садиб мешканців. Морфологічною говірковою рисою аналізованої назви є вживання в закінченні слова голосного переднього ряду [i] на місці нормативного [a]. Окрім того, в назві відсутній епентетичний кінцевий приголосний основи [j], натомість приголосний [p'] палатальний, тоді як у літературній мові він у такій позиції твердий, пор.: *Заполярь*'я [запол'ар'ja]. Відсутність у говірковій назві подовження приголосного [p'] є типовим явищем у більшості південно-західних діалектів [див. 1, 209].

Згарі – ліс. Мікротопонім є похідним від діалектного апелятива *згарь*, вживаного в гуцульських, бойківських говірках у таких значеннях: “випалене або вигоріле місце в лісі” [6, 81], “схил гори”, “пригоріла спалена трава” [95, 1, 302]. Щодо аналізованої назви більш точним є перше тлумачення діалектизму, оскільки вона позначає місце, де свого часу сталась лісова пожежа. Множинна форма слова, яку використовують у говірковому мовленні, пов'язана, ймовірно, з великою площею території об'єкта;

Колибище – ліс. Назва лісу утворена суфіксальним способом від апелятива *колиба*, що в “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” із позначкою “діалектне” подане у значенні “житло чабанів і лісорубів” [4, 440]. Семантика слова тут, імовірно, перенесена з гуцульських говірок, у яких воно тлумачиться як “житло лісорубів, пастухів” [6, 99]. У покутсько-буковинських говірках в одному із значень слово *колиба* також подане як “курінь” [14, 217]. Назва *Колибище* з'явилась додаванням суфікса *-ищ-(е)*,

який, очевидно, тут має значення “місце, де раніше знаходилась *колиба*, рештки *колиби*” (пор.: *печище* – рештки зруйнованої, розваленої печі [4, 757]).

Лазі – ліс. Назва зумовлена широкою розгалуженістю семантики апелятива *лаз* що у формі однини в гуцульських, покутсько-буковинських, бойківських говірках фіксується, відповідно, в значеннях “сіножать, лука” [6, 109; 14, 250], “молода поросль на місці вирубаного лісу” [14, 250], ”шматки землі між потоками або на верхах гір”, ”поле далеко від села”[13, 1, 402]. Із позначкою “діалектне” слово *лаз* у значенні “лука” зафіксовано і в “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” [4, 478]. Однак номінований географічний мікрооб’єкт являє собою досить великий за територією лісовий масив, у якому переважають молоді листяні дерева, кущова рослинність. Таким чином, найбільш точним щодо пояснення аналізованої назви є значення апелятива *лаз*, типове для покутсько-буковинських говірок. Говіркова морфологічна специфіка проявляється у вживанні множинної форми мікротопоніма *Лазу*, що, очевидно, пояснюється великою площею території номінованого об’єкта.

Ленія, – лісова дорога, просіка. Мікротопонім утворений лексико-семантичним способом від однойменного апелятива – діалектизму, вживаного в покутсько-буковинських говірках, зокрема, у значеннях “просіка”, “пряма дорога чи стежка, що проходить по колишній просіці” [14, 257]. Саме ці значення лексико-семантично співвідносяться з аналізованою власною назвою.

Стрігавіці – урочище. В покутських та буковинських говірках зафіксована лексема *стріговица*, що вживається у значенні “трясовина” [14, 528]. У бойківських говірках відомий апелятив *стрігавиці*, у значенні ”мокрый ґрунт, що потопає” [13, 2, 139]. Натомість в літературній мові наявне дієслово *стрягнути* “в’язнути, грузнути”, тоді як спільнокореневого з ним іменника немає [див. 4, 1208]. Таким чином, в аналізованій назві двічі фіксуємо вимову голосного переднього ряду [i] на місці нормативного [a] після м’яких

приголосних – відповідно в кореневій морфемі після [p'] та у флексії після кінцевого приголосного основи [ц'].

Царині (поле). Апелятив *царина* в літературній мові має кілька значень, одним з яких є тлумачення з позначкою *діалектне*: “засіяне поле, посіви, лан” [4, 1358]. Така семантика, безумовно, прямо пов’язана з уживанням лексеми *царина*, *царинка* в гуцульському діалекті в значенні “город, більший кусок поля” [6, 205]. Множинна форма мікротопоніма, очевидно, пояснюється тим, що означене ним поле поділено на багато городніх ділянок.

З-поміж відапелятивних мікротопонімів села Середній Майдан, які входять до словникового складу української літературної мови, фіксуючи діалектні риси на фонетичному або морфологічному рівнях, слід віднести такі:

Бурти – пагорб, урочище. В “Етимологічному словнику української мови” лексема *бурти* засвідчена як архаїзм, що у XVIII столітті побутував зі значенням “земельні насипи” [7, 1,304]. На сучасному етапі слово *бурт* у формі однини фіксується в одному із значень як “невеликий горбок, пагорб, підвищення” [4, 68]. У цьому ж значенні подано слово *бурта* у формі жіночого роду, щоправда з позначкою “*діалектне*”. Однак у говірці у вказаному значенні найчастіше вживають множинну форму апелятива *бурти*, яка й лягла в основу назви аналізованого мікрооб’єкта у своєму початковому варіанті.

Вуглєрка – ліс. У сучасних літературних джерелах слово *вуглярка* подано в значенні “місце, де випалюють деревне вугілля” [4, 166]. Очевидно, саме таке тлумачення лексеми лягло в основу назви ділянки лісу, де спалювали дерево на попіл з метою використання для підживлення полів. Як видно, в суфіксальній морфемі назви відбувається перехід наголошеного [á] в [é] після палатального [л'].

Долині – поле, пасовище. Назва мікрооб’єкта прямо пов’язана з апелятивом *долина* у відповідному значенні [див. 4, 236]. У говірці наявний і інший мікротопонім – *Доліна* – куток села. Однак остання назва, як видно, не має

говіркових відмінностей від твірної основи. Натомість говіркова специфіка мікротопоніма *Долині* проявляється у вживанні його у формі множини, очевидно, для більш чіткої диференціації найменувань зазначених мікрооб'єктів.

Дуднінкьї – ліс. Твірною основою назви, очевидно, слід вважати дієслово *дудніти* – “гудіти, шуміти” [7, 2, 141]. У “Тлумачному словнику української мови” лексема *дудніти* в одному із значень пояснюється як “утворювати, видавати які-небудь звуки, створювати відгомін якихось звуків” [4, 251]. Цілком імовірно, що саме це значення лягло в основу мікротопоніма, оскільки з боку номінованого об'єкта чітко чути відлуння будь-яких звуків. Фонетико-морфологічні діалектні риси в назві фіксуються при пом'якшеній вимові кінцевого приголосного основи [к'], а також у закінченні (дещо обнижена вимова голосного [і] з наближенням до [e]) Таке явище притаманне південно-західним говіркам, насамперед гуцульським і покутсько-буковинським [1, 209; 9, 177]..

Кривулі – урвище. Мікротопонім слід трактувати як похідний від апелятива, *кривуля*, поширеного в гуцульських та покутсько-буковинських говірках, відповідно, у значеннях “закрут, зигзаг” [6, 105], “крива палиця” [14, 234]. Для утворення аналізованого оніма визначальним, очевидно, було перше з наведених значень, оскільки названий ним мікрооб'єкт має зигзагоподібну форму. У флексійній морфемі назва фіксує перехід [á] в [í] після палатального [л'].

Ксьондзькє́ – ліс. Назва в говірковому мовленні виражається субстантивованим присвійним прикметником, що, ймовірно, походить від колишнього словосполучення *ксьондзьке місце (територія, ділянка)*. Таким чином, твірною основою мікротопоніма є лексеми *ксьондз*, що в літературній мові має значення “польський католицький священик” [4, 470]. Як запозичена з польської мови, лексема *ксьондз* є досить поширеною в різних південно-західних говірках у значенні “священик”, незалежно від

конфесійного обряду: православного чи греко-католицького. Фонетичною говірковою рисою є пом'якшена вимова кінцевого приголосного основи [к']. *Лопуше́нка* – пасовище, сінокоси, ліс. Назва перелічених мікрооб'єктів є вторинною, оскільки вона має відгідронімне походження – від назви річки *Лопушанка* [див. 5, 258]. Як видно, в аналізованому мікротопонімі (як і власне у первинній назві річки) говіркове мовлення фіксує пом'якшену вимову кінцевого приголосного кореневої морфемі [ш'], а в словотвірному суфіксі відбувається перехід наголошеного голосного [á] в [é].

Фільварок, Панській Двір – куток села. Назви позначають територію, на якій раніше був зведений поміщицький маєток. Перша назва семантично повністю тотожна із запозиченим з польської мови апелятивом *фільварок*, що як історизм сьогодні вживається в українській літературній мові у значенні “панський маєток із господарськими будівлями” [4, 1323]. Друга назва мікрооб'єкта містить два компоненти, прикметниковий компонент якої *Панській* вказує на належність номінованої території як власності. Діалектними рисами у структурі цього компонента є звужена вимова [u] як [i] після пом'якшеного кінцевого приголосного основи [к'].

Як засвідчує аналіз мікротопонімів села Середній Майдан, значна частина власних назв цієї групи фіксує діалектні ознаки на різних мовних рівнях, зокрема на лексико-семантичному, фонетичному, морфологічному. Значна частина лексичних діалектизмів, які лягли в основу творення аналізованих власних назв, поширена в різних говорах південно-західного наріччя, а в літературних джерелах вони подані з позначкою “*діалектне*” або “*західноукраїнське*”. Серед фонетичних діалектних ознак в межах системи вокалізму мікротопоніми фіксують перехід [a] після м'яких та шиплячих приголосних у голосний переднього ряду. Рефлексія [a] як голосного переднього ряду в говірковому мовленні можлива як в межах морфемної основи слів, так і в їх закінченнях. Поширена в мікротопонімії й інша діалектна ознака – дещо обнижена вимова флексійного [u] з пом'якшенням кінцевого приголосного основи в окремих назвах, які вживаються у множинній формі.

Часто місцеві назви фіксують характерну специфіку словесного наголосу, відмінності в межах граматичної категорії числа.

Виявлені діалектні явища притаманні насамперед гуцульському, покутсько-буковинському, меншою мірою бойківському говорам української мови. З метою всебічного аналізу назв малих географічних об'єктів перспективними можуть стати описи діалектних рис у інших етимологічних групах цих власних назв, зокрема в мікротопонімах відонімного походження, а також взаємовпливи діалектів та літературної мови в мікротопонімії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Білінська Л. Мікротопоніми Покуття, мотивовані вживаними на Гуцульщині діалектними лексемами / Л. Білінська // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXV-XXVI. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 265 с.
3. Бучко Д. Г. Анойконіми сіл давнього Любачівського повіту/ Д. Бучко // Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych. [Redakcja Michał Łesiew, Marek Olejnik]. – Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłododowskiej. – Lublin, 2005. – S. 17-23.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
5. Габорак М. М. Гідронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник / М. М. Габорак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 564 с.
6. Гуцульські говори: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

7. Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. – К., 1982 – 1989. – Т. 1-3.
8. Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект. Монографія / В.В.Грещук, В.І.Кононенко, М.П.Лесюк, М.І.Паньків, М.Д.Романюк, С.І.Хороб та інші. – Київ – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. – 315 с.
9. Жилко Ф.Т. Нарис з діалектології української мови. – К., 1955. – 316 с.
10. Лісняк Н. І. Мікротопонімія Західного Полісся: автореф. дис... канд. філол. наук за спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. І. Лісняк; Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2004. – 20 с.
11. Михальчук О. Географічна термінологія в мікротопонімії Підгір'я / О. Михальчук // Мовознавство, 1997. – № 2-3. – С.29 – 35.
12. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я: автореф. дис... канд. філол. наук за спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. І. Михальчук; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. – К., 1998. – 16 с.
13. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. 1-2. – 495 с., 515 с.
14. Словник буковинських говірок / За ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2006. – 688 с.
15. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. Бажана», 2004. – 823 с.

The dialect feature in the small geographical denomination objects in the village of Seredniy Maidan, Nadvirna district is analysed in this article. The dialect in fluence in microtoponymy of a separate settlement is described here.

Key words: *dialect, literary language, microtoponym, general name, proper name, word-forming.*